संघीय संसदमा बजेट छलफलसम्बन्धी कार्यप्रक्रिया

रामकुमार पौडेल ✍

सारांश

सरकारका तीन अङ्गमध्ये व्यवस्थापिका महत्त्वपूर्ण अङ्ग मानिन्छ । नेपालको संविधानले संघीय व्यवस्थापिकाको रूपमा प्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय सभा नामको दुई सदनात्मक संसदको व्यवस्था गरेको छ । संघीय संसदले व्यपस्थापिकीय अधिकार प्रयोग गरी नेपालको संविधानको अनुसूची-५ मा उल्लेख भएको एकल अधिकारको सूचीको विषयमा तथा अनुसूची-७ र ९ मा उल्लेख भएको साझा अधिकारको विषयमा कानून बनाउने गर्दछ । साथै, संघीय संसदले सरकार बनाउने, बजेट पारित गर्ने, सरकारको कामको अनुगमन गर्नेजस्ता कार्य मुख्य रूपमा गर्ने गर्दछ । बजेट पारित गर्ने काममा संसदले महत्त्वपूर्ण समय व्यतित गरेको हुन्छ । समान्यतया बजेट छलफलमा संघीय संसदमा दुई महिना र व्यवस्थापिका-संसद र सोभन्दा पहिलेको संसदमा तीन महिनासम्म समय व्यतित भएको पाइन्छ । बजेट छलफल भन्ने वित्तिकै पूर्वबजेट छलफलदेखि नीति कार्यक्रम, बजेट पेश, विनियोजन विधेयक तथा यससँग आश्रित विधेकयहरूको छलफलको कार्य भन्ने बुझिन्छ । पूर्वबजेटदेखि बजेट छलफलसम्मको काम दुवै सदनमा एकसाथ हुन्छ भने विनियोजन विधेयकको चरणको काम भने प्रतिनिधि सभाबाट पारित भएपछिमात्र राष्ट्रिय सभामा हुने गर्दछ । राष्ट्रिय सभालाई बजेट छलफलमा समयको सीमा तोकिएको छ । त्यसैले प्रतिनिधि सभाले बजेटको छलफल गर्दा उक्त व्यवस्थालाई समेत ध्यानमा राखेर विनियोजन विधेयकको विभिन्न शीर्षकको छलफल गर्दा समूहगत रूपमा गर्ने र मन्त्रीबाट जवाफ दिने काम पनि समूहगत रूपमा हुने गरेको पाइन्छ । दुवै सदनबाट बजेट पारित भएपछि सभामुखले प्रमाणित गरी राष्ट्रपतिसमक्ष पठाइन्छ । राष्ट्रपतिद्वारा प्रमाणीकरण भएपछि सोको जानकारी दुवै सदनलाई दिइन्छ । यसरी बजेटको कार्यले पूर्णता पाउँछ ।

✍ उपसचिव, संघीय संसद सचिवालय

विषय प्रवेश

नेपालको संविधानले विधायिकी अधिकारको विभाजन तीन तहमा गरेको छ । संघीय व्यवस्थापिका दुई सदनात्मक हुने र प्रदेशस्तरमा प्रदेश सभा एक सदनात्मक रहने व्वव्स्था छ । स्थानीय तहमा गाउँ सभा वा नगर सभा व्यवस्थापिकाको रूपमा रहेको छ । संघीय संसदको व्यवस्थापिकीय अधिकार संविधानको अनुसूची-५ को एकल अधिकार सूची तथा अनुसूची-७ र ९ मा उल्लेख भएको साझा अधिकारको सूचीबमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी अन्य विधेयक कुनै पनि सदनमा प्रस्तुत हुन सक्ने भए पनि अर्थ विधेयक प्रतिनिधि सभामा मात्र प्रस्तुत हुने व्यवस्था गरेको छ । संविधानबमोजिम कर लगाउने र कर उठाउने अधिकार कानूनबमोजिम मात्र हुने व्यवस्था गरिएको छ । संघीय कानूनबमोजिम मात्र नेपाल सरकारले ऋण लिन पाउने र सोको लागि जमानत दिन सक्नेछ । राजस्व र व्ययको अनुमान (बजेट) दुवै सदनको संयुक्त बैठकमा प्रस्तुत हुने र सोउपर छलफल तथा पारित दुवै सदनको बैठकमा हुने व्यवस्था रहेको छ ।

प्रतिनिधि सभाले विनियोजन विधेयक परित गरी राष्ट्रिय सभामा पठाउने र सो सभाले १५ दिनभित्र विनियोजन विधेयकमाथि छलफल गरी कुनै संशोधन भए सुझावको रूपमा सभाबाट पारित गरी फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यसरी दुवै सदनबाट पारित विनियोजन विधेयक सभामुखले प्रमाणित गरेर राष्ट्रपतिसमक्ष पठाइन्छ । राष्ट्रपतिबाट प्रमाणीकरण गरेपछि विधेयक ऐन बन्छ र बजेट कार्यान्वयनमा आउँछ । यसरी बजेट सम्बन्धी संसदीय कामकारवाहीहरू नेपालको संविधान तथा सभाका नियमावलीले तोकेको कार्यविधिअनुसार हुने गर्दछन् तर कतिपय कामहरू संसदीय अभ्यासको रूपमा हुँदै आएका छन् ।

संसदको एक सभाबाट विधेयक पारित भएपछि संसदको अर्को सदनमा पठाइन्छ । त्यस सदनबाट पारित भएपछि उत्पत्ति भएको सभामा फिर्ता पठाइन्छ । यसरी दुवै सदनबाट पारित भएपछिमात्र प्रमाणीकरणको लागि राष्ट्रपतिसमक्ष पठाइन्छ । बजेट पारितसम्बन्धी कार्य गर्न सदनको धेरै समय व्यतित भएको हुन्छ । अन्य विधेयकहरू सभाबाट समितिमा दफावार छलफलको लागि पठाइन्छ तर बजेटसम्बन्धी छलफल सदनको बैठकमा नै गरिन्छ । राजस्व र व्ययको अुनमान (बजेट) वक्तव्य माथिको छलफल तथा विनियोजन विधेयकमाथिको छलफलको दिन अगावै तोक्नुपर्ने र आर्थिक विधेयक, राजस्व र व्ययको अनुमान पेश गरेपछि बसेको बैठकमा सभासमक्ष पेश गर्नुपर्ने विषय नियमावलीमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको छ । सभाका नियमावलीले विनियोजन विधेयकसम्बन्धी कार्यविधिको व्यवस्था गरेको छ । बजेटसम्बन्धी कारवाही कार्यव्यवस्था परामर्श समितिको परामर्शमा सभाको बैठकबाट नै सम्पादन हुने गर्दछ ।

संघीय संसदको अधिवेशन एक वर्षमा सामान्यतया दुईपटक बस्ने गर्दछ । संविधानले एक अधिवेशन र अर्को अधिवेशनको अवधि छ महिनाभन्दा फरक हुन नहुने व्यवस्था गरेको छ । बजेट छलफलसम्बन्धी कार्य गर्न हरेक वर्ष वैशाख महिनामा पहिलो अधिवेशन आह्वान हुने गर्दछ । यो अधिवेशनलाई बजेट अधिवेशन पनि भनिन्छ । यस अधिवेशनमा बजेटको प्राथमिकता र सिद्धान्तमाथि छलफल, नेपाल सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत, राजस्व र व्ययको अनुमान (बजेट) पेश, विनियोजन विधेयकमाथि छलफल गर्ने मुख्य कार्य हुने गर्दछ । यसको साथै अन्य विधेयक तथा विभिन्न प्रस्तावहरूमा पनि छलफल हुने गर्दछ । यस लेखमा संघीय संसदमा पूर्वबजेटदेखि बजेट छलफल तथा पारितसम्मको विभिन्न चरणहरूको कामकारवाहीको बारेमा सिलसिलेवार रूपमा उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

बजेटको सिद्धान्त र प्राथमिकता सम्बन्धमा (कर प्रस्तावबाहेक) छलफल

सभाका नियमावलीले बजेट प्रस्तुत गर्ने १५ दिन अगावै संसदमा बजेटको सिद्धान्त र प्राथमिकता सम्बन्धमा (कर प्रस्तावबाहेक) छलफल गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । साधारण भाषामा भन्दा यसलाई पूर्वबजेट छलफल पनि भनिन्छ । यसको लागि नेपाल सरकारका अर्थमन्त्रीले दुवै सदनको बैठकमा बजेटको सिद्धान्त र प्राथमिकता सम्बन्धमा (कर प्रस्तावबाहेक) प्रस्तुत गर्ने र सभामुखले सोउपर छलफल गर्ने दिन तोक्ने व्यवस्था गरिन्छ । उक्त दिनहरूमा नेपाल सरकारका अर्थमन्त्रीले बजेटको सिद्धान्त र प्राथमिकता सम्बन्धमा (कर प्रस्तावबाहेक) उपर छलफल गरियोस् भन्ने प्रस्ताव गर्ने र त्यसपछि दलीय आधारमा त्यसउपर छलफल हुन्छ । माननीय सदस्यहरूले बोल्ने क्रम सकिएपछि अर्थमन्त्रीले जवाफ दिनुपर्ने हुन्छ । सदनमा भएको छलफलका आधारमा टिपोटसहित तयार भएको प्रतिवेदन अर्थ मन्त्रालयमा पठाउने गरिन्छ । यससम्बन्धी प्रतिवेदन तयार गर्न सचिवलायले आवश्यक कर्मचारीको व्यवस्था गरी कार्य सम्पादन गर्दछ ।

नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रम

प्रत्येक आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम संघीय संसदको दुवै सदनको संयुक्त बैठकमा राष्ट्रपतिले प्रस्तुत गर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । राष्ट्रपतिबाट हुने यस्तो सम्बोधनको जानकारी सदस्यहरूलाई महासचिव वा निजको अनुपस्थितिमा सभाको सचिवद्वारा दिइने व्यवस्था छ । राष्ट्रपतिको सम्बोधनको लागि सभाको बैठक बसेलगत्तै धन्यवादको प्रस्ताव प्रस्तुत गर्ने गरिन्छ । प्रतिनिधि सभामा यस्तो प्रस्ताव सभामुखले गर्ने र सभाले सहमति जनाउँछ । यसैगरी राष्ट्रिय सभामा कुनै सदस्यले प्रस्ताव प्रस्तुत गर्ने र अर्को सदस्यले सो प्रस्तावलाई समर्थन गरेपछि निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिन्छ । त्यसपछि नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममाथिको छलफल हुने दिन तोकिन्छ

र उक्त दिनहरूमा छलफल हुन्छ । छलफलको सुरुमा संशोधन प्रस्ताव प्रस्तुत गर्ने सदस्यले संशोधन प्रस्तुत गर्दै छलफलमा भाग लिने र त्यसपछि अन्य सदस्यहरूले छलफलमा भाग लिने प्रचलन रहेको छ । छलफलको अन्त्यमा प्रधानमन्त्रीले जवाफ दिने कार्य सकिएपछि उक्त विषयमा संशोधन भएमा सोउपर निर्णय गरिन्छ र नेपाल सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमलाई निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिन्छ ।

आर्थिक सर्भेक्षण पेश

बजेट प्रस्तुत गर्नुपूर्व अर्थमन्त्रीबाट चालु आर्थिक वर्षको आर्थिक सर्भेक्षण दुवै सदनमा पेश हुन्छ । आर्थिक सर्भेक्षण पेश गर्ने सम्बन्धमा सभाका नियमावलीमा कुनै व्यवस्था रहेको पाइँदैन तर यो कार्य परम्परागत रूपमा हुँदै आएको पाइन्छ ।

राजस्व र व्ययको अनुमान (बजेट) पेश तथा छलफल

नेपाल सरकारका अर्थमन्त्रीले हरेक वर्ष जेठ १५ गते राजस्व र व्ययको अनुमान (बजेट) दुवै सदनको संयुक्त बैठकमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने व्यवस्था नेपालको संविधानमा रहेको छ । सोको लागि बस्ने संयुक्त बैठकको सूचना सदस्यहरूलाई महासचिवबाट गराउनुपर्ने व्यवस्था संघीय संसदको संयुक्त बैठक र संयुक्त समिति (कार्यसञ्चालन) नियमावली, २०७५ ले गरेको छ । सोहीबमोजिम सदस्यहरूलाई सूचनापत्र-४ प्रकाशन गरी सूचना दिने गरिन्छ । अर्थमन्त्रीले राजस्व र व्यव्यको वार्षिक अनुमान (बजेट) प्रस्तुत भएपछि लगत्तै बसेको दुवै सदनको बैठकहरूमा बजेट वक्तव्य टेबुल गरिन्छ । राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमान टेबुल गरिएको दिन सोउपर कुनै छलफल नगरिने र राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमानमाथि सामान्य छलफल गर्नको लागि प्रधानमन्त्री वा प्रधानमन्त्रीले तोकेको मन्त्रीसँग परामर्श गरी छलफलको दिन तथा समयावधि निर्धारण सभाध्यक्षबाट गरिन्छ । सोही बैठकमा अर्थमन्त्रीले आर्थिक विधेयक प्रस्तुत गर्ने अनुमति माग्ने प्रस्ताव प्रस्तुत गर्ने र छलफलको लागि तोकेको दिनमा तथा समयावधिभित्र यस विधेयकमा छलफल हुन्छ ।

राजस्व र व्ययको वार्षिक अनुमान माथिको छलफलको प्रारम्भ अर्थमन्त्रीको वक्तव्यबाट सुरु हुने र छलफल दलीय आधारमा हुन्छ । माननीय सदस्यहरूले बोल्ने क्रम सकिएपछि अर्थमन्त्रीले उत्तर दिनु हुने व्यवस्था नियमावलीले गरेको छ तर छलफलमा भाग लिने सदस्यहरूले जवाफमा थप स्पष्ट पार्नको लागि स्पष्टीकरण सोध्ने र अर्थमन्त्रीबाट सो सम्बन्धमा थप स्पष्ट गर्ने कार्य हुन्छ । बजेटको यो चरणसम्मको कार्य दुवै सदनमा प्राय सँगसँगै हुने गर्दछ । यस पछिको विनियोजन विधेयक र यससँग सम्बन्धित अन्य कार्यहरू विधेयकको प्रक्रियाअनुसार सदनमा हुने गर्छ । प्रतिनिधि सभामा यससम्बन्धी कार्य निरन्तर रूपमा हुन्छ । राष्ट्रिय सभामा भने प्रतिनिधि सभाबाट विनियोजन विधेयक पारित भएको सन्देश प्राप्त भएपछि मात्र कारवाही प्रारम्भ हुने गर्दछ ।

विनियोजन विधेयक प्रस्तुत

बजेटमाथिको सामान्य छलफल समाप्त भएपछि बसेको अर्को बैठकमा अर्थमन्त्रीले विनियोजन विधेयक पेश हुन्छ । विनियोजन विधेयकमाथि सैद्धान्तिक छलफल भएपछि सोसँग आश्रित विधेयकहरू राष्ट्र ऋण उठाउने विधेयक, ऋण तथा जमानत विधेयक पनि क्रमशः पेश गर्ने प्रचलन रही आएको छ । उक्त विधेयकहरू पनि पेश गर्ने प्रक्रिया विनियोजन विधेयकको जस्तै रहेको हुन्छ । विनियोजन विधेयकसँग सम्बन्धित आश्रित विधेयकहरूको अन्य कारवाही भने विनियोजन विधेयक पारित नभएसम्म अगाडि बढाइँदैन ।

अर्थमन्त्रीले "विनियोजन विधेयकमाथि सामान्य छलफल गरियोस्" भनी प्रस्ताव गरेपछि सभामुखले विधेयकको सैद्धान्तिक पक्षमा मात्र छलफल हुने जानकारी सभालाई गराउनु हुने, छलफलको अन्त्यमा अर्थमन्त्रीले जवाफ दिने कार्य हुन्छ । कुनै पनि सदस्यले छलफलमा भाग नलिएमा छलफल समाप्त भएको घोषणा हुन्छ । यसपछि प्रस्तावलाई निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिन्छ । साथै, विनियोजन विधेयकको विभिन्न शीर्षकहरूमाथि छलफल गर्न र सम्बन्धित मन्त्रीले जवाफ दिनको लागि दिनहरू तोकिने गरिन्छ ।

खर्च कटौतीको प्रस्ताव

विनियोजन विधेयकको सामान्य छलफल समाप्त भएपछि सो विधेयकमा संशोधन प्रस्ताव दर्ता गर्ने समय सुरु हुन्छ । अन्य विधेयकमा संशोधन प्रस्ताव गर्ने तरिका र विनियोजन विधेयकमा संशोधन गर्ने प्रक्रियामा भिन्नता रहेको पाइन्छ । यस विधेयकमा संशोधन पेश गर्दा खर्च कटौतीको प्रस्तावको रूपमा सूचना दिइन्छ । यस्तो प्रस्तावको सूचना कुनै शीर्षकमा एक मन्त्रालयमा एक दल वा स्वतन्त्र सदस्यको तर्फबाट एकमात्र सूचना दिन पाउने व्यवस्था रहेको छ । कुनै शीर्षकको खर्च रकम घटाउन देहायबमोजिमको प्रस्ताव प्रस्तुत गरिन्छः-

१. **शीर्षकको खर्च रकमलाई घटाई एक रुपैयाँ कायम गरियोस्:** यस किसिमको प्रस्तावलाई शीर्षकमा निहित नीतिमाथि असहमति प्रकट गर्न प्रस्तुत गरिएको मानिन्छ । यस्तो सूचना दिने सदस्यले छलफल गर्न चाहेको नीतिको यथार्थ र स्पष्ट हुने गरी खुलाउनुपर्ने र सदस्यले वैकल्पिक नीतिको सुझाव दिनसक्ने व्यवस्था रहेको छ ।
२. **शीर्षकको खच रकममा उल्लिखित खर्च रकम घटाइयोस्:** यस प्रकारको प्रस्तावलाई मितव्ययिता अवलम्बन गर्न प्रस्तुत गरिएको मानिन्छ । शीर्षकमा उल्लेखित रकम घटाउने वा शीर्षकको कुनै उपशीर्षक खारेज गर्ने वा त्यस्तो उपशीर्षकको खर्च रकम घटाउने

विषयमा केन्द्रित रहन्छ । यस्तो प्रस्तावमा मितव्ययिता कायम गर्न सकिने विषयमा छलफल हुन्छ ।

३. **शीर्षकको खर्च रकममा एक सय रुपैयाँ घटाइयोस्**: यस प्रकारको प्रस्तावलाई नेपाल सरकारको जवाफदेहीभित्रको विषयमा प्रस्तावक सदस्यलाई चित्त नबुझेको विषय प्रकट गर्न प्रस्तुत गरिएको साङ्केतिक प्रस्ताव मानिन्छ । त्यस्तो प्रस्ताव पेश गर्दा चित्त नबुझेको खास विषयमा मात्र छलफल हुन्छ ।

खर्च कटौतीको प्रस्ताव स्वीकार गर्न केही शर्तहरू रहेका छन् । प्रतिनिधि सभा नियमावलीको नियम ६२, १४४ र राष्ट्रिय सभा नियमावलीको नियम ४८, १३५ को देहायको शर्त पूरा भएको हुनुपर्छः-

- कुनै एक शीर्षकसँग मात्र सम्बन्धित हुनुपर्ने,
- कुनै एक विशेष विषय यथार्थ रूपमा खुलाएको हुनुपर्ने,
- नेपाल सरकारको सरोकारको क्षेत्रभित्रको विषय हुनुपर्ने,
- सञ्चित कोषमाथि व्ययभार भएको रकमसँग सम्बन्धित हुनु नहुने,
- कुनै बैठकमा छलफल गर्नको निमित्त समय निर्धारित भइसकेको विषयमाथि त्यस्तो निर्धारित समय अगावै छलफल गर्ने विषय उठाएको हुन नहुने,
- खर्चको रकमलाई वृद्धि गर्न वा खर्च रकमको स्थानान्तर गर्न खोजेको हुनु हुँदैन ।

खर्च कटौतीको प्रस्तावको सूचना स्वीकार योग्य छ वा छैन भन्ने कुराको निर्णय प्रतिनिधि सभामा भए सभामुख र राष्ट्रिय सभामा भए अध्यक्षबाट हुन्छ । यसबमोजिम प्राप्त कुनै प्रस्ताव नियमावली प्रतिकूल देखिएमा कारण खोली अस्वीकार गर्ने प्रावधान नियमावलीले गरेको छ ।

विनियोजन विधेयकका विभिन्न शीर्षकहरूमाथिको छलफल तथा सम्बन्धित मन्त्रीबाट जवाफ

विनियोजन विधेयकको विभिन्न मन्त्रालयका विभिन्न शीर्षकहरूमाथिको छलफल छुट्टाछुट्टै वा समूहीकृत रूपमा गर्ने प्रावधान नियमावलीमा रहेको छ । विगत वर्षहरूमा कहिले छुट्टाछुट्टै रूपमा र कहिले समूहीकृत रूपमा छलफल भएको पाइन्छ । २०४८ देखि २०५९ सम्म यस्तो छलफल छुट्टाछुट्टै रूपमा भएको पाइन्छ । पुनर्स्थापित प्रतिनिधि सभापछि सामान्यतयाः ३ या ४ मन्त्रालयको समूह बनाई समूहीकृत रूपमा नै छलफल भएको पाइन्छ । साथै, संघीय संसदको गठनपछि पनि यस्तो छलफल समूहीकृत रूपमा हुँदै आएको छ ।

विनियोजन विधेयकको विभिन्न शीर्षकहरूमाथि छलफल गर्न र सम्बन्धित मन्त्रीले जवाफ दिनको लागि प्रधानमन्त्री वा प्रधानमन्त्रीले तोकेको अन्य कुनै मन्त्रीसँग परामर्श गरी विभिन्न

शीर्षकहरू माथिको छलफल गर्न र निर्णय गर्नको निमित्त दिन तथा समयावधि तोकिने गरिन्छ । विनियोजन विधेयकको छलफलको सुरुमा खर्च कटौतीको प्रस्तावको सूचना दिने माननीय सदस्यहरूलाई दर्ताक्रमानुसार खर्च कटौतीको प्रस्ताव राख्न र छलफलमा भाग लिन समय उपलब्ध गराइन्छ ।

समूहगत रूपमा भएको छलफलमा भाग लिँदा समूहको सबै मन्त्रालयमा राखिएको खर्च कटौतीको प्रस्ताव एकैसाथ राखिन्छ । खर्च कटौतीको प्रस्ताव प्रस्तुत भएपछि दलीय आधारमा विनियोजन विधेयकको शीर्षकहरूमा छलफल सुरु हुन्छ । छलफलको अन्त्यमा सम्बन्धित मन्त्रीले जवाफ दिने भनिए तापनि सबै मन्त्रालयको शीर्षकहरूमा छलफल समाप्त भएपछि जवाफ दिने कार्य हुन्छ । जवाफमा चित्त नबुझेमा छलफलमा भाग लिने सदस्यहरूले थप स्पष्टीकरण माग गर्ने र सो सम्बन्धमा सम्बन्धित मन्त्रीले स्पष्ट पारेपछि छलफल समाप्त हुन्छ ।

समूहगत छलफल गर्दा सामान्यतया माननीय मन्त्रीहरूको मर्यादाक्रमको अन्तिमबाट सुरु गरिन्छ । सबैभन्दा पछि प्रधानमन्त्रीको जवाफ रहने गर्दछ र विनियेजन विधेयकमाथिको छलफल समाप्त हुन्छ । यसपछि खर्च कटौतीको प्रस्ताव राख्नु हुने सदस्यलाई उहाँहरूले प्रस्तुत गर्नु भएको प्रस्ताव फिर्ता लिन समय दिइन्छ । सो समयमा प्रस्ताव फिर्ता लिएमा सोको जानकारी सभाध्यक्षले गराउनु हुनेछ र फिर्ता लिन नचाहेमा निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिन्छ । यसरी सबै खर्च कटौतीको प्रस्तावहरूको टुङ्गो लगाइन्छ । त्यसपछि विनियोजन विधेयकको दफाहरूलाई निर्णयार्थ प्रस्तुत गर्दै पारित गर्ने र अर्थमन्त्रीले विधेयक पारित गरियोस् भनी प्रस्ताव गर्ने र उक्त प्रस्तावलाई निर्णयार्थ प्रस्तुत गरी पारित गरिन्छ ।

आर्थिक विधेयक तथा अन्य विधेयकको छलफल

विनियोजन विधेयक पारित भएपछि सो विधेयकसँग सम्बन्धित आश्रित विधेयकहरू आर्थिक विधेयक, राष्ट्र ऋण उठाउने विधेयक, ऋण तथा जमानत विधेयकमाथि सामान्य छलफल गरियोस् भन्ने प्रस्तावमा छलफल हुन्छ । यस छलफलमा विधेयकको सैद्धान्तिक पक्षमा मात्र छलफल हुन्छ र अर्थमन्त्रीले जवाफ दिनुभएपछि छलफल समाप्त हुन्छ र प्रस्तावलाई निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिन्छ । प्रस्ताव पारित भएपछि विधेयकमा संशोधन राख्ने समय सुरु हुन्छ । विधेयक संशोधनको सम्बन्धमा सचिवालयको विधेयक शाखाबाट सदस्यहरूलाई समयावधिसम्बन्धी सूचना दिने कार्य गरिन्छ ।

विनियोजन विधेयकसँग सम्बन्धित आश्रित विधेयकहरू आर्थिक विधेयक, राष्ट्र ऋण उठाउने विधेयक, ऋण तथा जमानत विधेयकमाथि दफावार छलफल सदनमा गरियोस् भन्ने प्रस्ताव अर्थमन्त्रीले गरेपछि दफावार छलफल सुरु हुन्छ । यस्तो छलफल हरेक विधेयकमा छुट्टाछुट्टै रूपमा हुने

गर्दछ । सभाध्यक्षले विधेयकमा प्राप्त संशोधनको बारेमा जानकारी गराउँदै संशोधनकर्ता सदस्यलाई संशोधन पेश गर्दै छलफलमा भाग लिन समय दिनु हुन्छ । संशोधनकर्ताले संशोधन पेश गरी छलफलमा भाग लिइसकेपछि छलफलमा भाग लिन चाहनु हुने अन्य सदस्यहरूलाई समय दिइन्छ । छलफलको अन्त्यमा अर्थमन्त्रीले जवाफ दिनुपर्छ । यसपछि विधेयकको छलफल समाप्त हुन्छ र छलफलमा सम्बन्धित मन्त्रीद्वारा स्वीकार गरिएका बाहेकका संशोधन प्रस्ताव फिर्ता लिन संशोधनकर्ता सदस्यलाई समय दिइन्छ । सो समयमा संशोधन प्रस्ताव फिर्ता नलिएमा उक्त प्रस्तावलाई निर्णयार्थ प्रस्तुत गरिन्छ । संशोधनको निर्णय भएपछि विधेयक पारितको कार्य गरिन्छ ।

राष्ट्रिय सभामा विधेयक छलफल तथा पारित

प्रतिनिधि सभाबाट पारित भएको विनियोजन विधेयक र सोसँग सम्बन्धित आश्रित विधेयकहरू राष्ट्रिय सभामा पठाइन्छ । सो सभामा विधेयकको सन्देश प्राप्त भएपछि कारवाही सुरु हुन्छ र प्रतिनिधि सभाको बैठकमा भएबमोजिम नै विभिन्न चरणहरूमा विनियोजन विधेयक र यसका आश्रित सबै विधेयकहरूमा छलफल हुने गर्दछ । छलफलमा कुनै सुझाव भए सोसमेत पारित गरी १५ दिनभित्र प्रतिनिधि सभामा फिर्ता पठाउनुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

राष्ट्रिय सभाबाट विधेयक फिर्ता

प्रतिनिधि सभाको बैठकमा सचिवद्वारा विनियोजन विधेयक तथा सोसँग सम्बन्धित अन्य आश्रित विधेयकहरू सुझाव सहित वा सुझावविना राष्ट्रिय सभाबाट पारित भएको सन्देशको पत्र पढेर जानकारी दिने कार्य हुने गर्दछ । संशोधनसहित प्राप्त भएमा सभाले स्वीकार वा अस्वीकार गरी पुनः पारित गर्नेछ । व्यवहारिक रूपमा हालसम्म राष्ट्रिय सभाबाट विनियोजन विधेयकमा संशोधन गरी सुझावसहित विधेयक फिर्ताको सन्देश पठाएको पाइएको छैन ।

प्रमाणित र प्रमाणीकरण

दुवै सदनबाट पारित विनियोजन विधेयकलाई विधेयक शाखाले आवश्यक प्रतिहरू नेपाली कागजमा तयार गरी समामुख समक्ष प्रमाणितको लागि दिने गर्दछ । सभामुखबाट अर्थ विधेयक भनी प्रमाणित गरी राष्ट्रपति कार्यालयमा पठाइन्छ । राष्ट्रपतिबाट प्रमाणीकरण भएपछि सोको जानकारी दुवै सदनलाई दिने र सभाको बैठकमा राष्ट्रपति कार्यालयबाट विधेयक प्रमाणीकरण भएको पत्र पढेर सुनाइन्छ । सभाको बैठक नबसेको समयमा यसको जानकारी सूचनाबाट गराइन्छ । यसरी बजेट पारितको संसदीय कार्यले पूर्णता पाउँछ ।

निष्कर्ष

सरकारको प्रमुख अङ्ग व्यवस्थापिकाको रूपमा रहेको संघीय संसदबाट सम्पादन हुने कार्यहरूमध्ये एक मुख्य कार्य बजेट पारित रहेको छ । हरेक वर्ष पहिलो अधिवेशनमा बजेटसँग सम्बन्धित कार्यले प्राथमिकता पाउने गर्दछ । सामान्यतया हरेक वर्ष वैशाख महिनादेखि सुरु हुने अधिवेशनमा बजेट प्रस्तुतको दिन जेठ १५ गतेलाई मुख्य दिनको रूपमा आधार लिई बजेटसम्बन्धी कार्यको लागि सभामुख तथा अध्यक्ष र सभाका कार्य व्यवस्था परामर्श समितिको निर्देशनमा सचिवालयले कार्यतालिका बनाउने र सोहीबमोजिम कामकारवाही हुने गर्दछ । सदनको बैठकमा यस अवधिमा सदस्यको उपस्थिति र समसामयिक विषयमा सरकारको ध्यानाकर्षण पनि जोडदार रूपमा हुने गरेको पाइन्छ । बजेट छलफलमा समय विभाजन भएको कतिपय अवस्थामा बैठक अवरुद्धसमेत हुन जान्छ । यसले गर्दा नयाँ कार्यतालिका बनाउनुपर्ने, सम्बन्धित निकायमा जानकारी गराउनुपर्ने जस्ता समस्या पर्न आउँछ । कतिपय अवस्थामा मन्त्रालयहरूले बजेट पुस्तिकाहरू र स्थानीय आयोजनाको किताबहरू समयमा नै सदस्यहरूलाई उपलब्ध नगराउनेजस्ता समस्या पर्ने हुन्छ । यस्ता विविध कारणले कार्यतालिकाबमोजिम बजेटसम्बन्धी छलफल तोकिएको समयमै सम्पन्न गर्न छलफलको समयलाई कटौती गर्नुपर्ने अवस्था पर्न आउछ । बजेट छलफलको विषयमा सम्बन्धित सबै पक्ष जिम्मेवार बन्नु आवश्यक छ ।

सन्दर्भ सामग्री

नेपालको संविधान, कानून किताव व्यवस्था समिति, बबरमहल ।

प्रतिनिधि सभा नियमावली, २०७५, संघीय संसद सचिवालय ।

राष्ट्रिय सभा (पहिलो संशोधन) नियमावली, २०७५, संघीय संसद सचिवालय ।

संघीय संसदको संयुक्त बैठक र संयुक्त समिति (कार्यसञ्चालन) नियमावली, २०७५, संघीय संसद सचिवालय ।

प्रतिनिधि सभा कार्यवृत्त, २०७४ देखि २०७७ सम्म ।

राष्ट्रिय सभा कार्यवृत्त, २०७४ देखि २०७७ सम्म ।

व्यवस्थापिका-संसद कार्यवृत्त, २०६६ ।